

F.C. Verhulst, F. Verheij, M. Danckaerts (red.)

Kinder - en Jeugd - psychiatrie

Kinder- en Jeugdpsychiatrie

Redactie:

F.C. Verhulst

F. Verheij

M. Danckaerts

© 2014, Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veele-
voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen
uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde
vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.reprorecht.nl).
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken
(artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten
Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 875

ISBN 978 90 232 5355 6

1e druk, 2014

Ofschoon iedere poging is ondernomen volgens de auteurswet rechthebbenden van het in dit boek opgenomen
illustratiemateriaal te traceren, is dit in enkele gevallen niet mogelijk gebleken. In het onderhavige geval verzoekt
de uitgever rechthebbenden contact met hem op te nemen.

The utmost has been done to trace the copyright owners of the material included in this anthology, but in some
cases without succes. If you believe to be a rightful claimant, please contact the publisher.

Zetwerk: LINE UP boek en media bv, Groningen

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Assen

Omslagontwerp: Kim Boeren, Viesrood grafisch en interactief ontwerp, Zwolle

Voorwoord

Het zijn roerige tijden voor de kinder- en jeugdpsychiatrie in Nederland en Vlaanderen. De overheveling van de jeugdhulp in Nederland naar de gemeenten, de politieke roep om demedicalisering van emotionele problemen en gedragsproblemen bij kinderen en jeugdigen, de onduidelijkheden in afgrenzing ten opzichte van andere disciplines zoals de psychologie, bezuinigingen op de jeugdhulp, fusies van instellingen en bureaucratische verantwoording naar financiers, overheden en inspecterende instanties zetten de kinder- en jeugdpsychiatrie onder druk. Het krachtige antwoord op deze invloeden, in het belang van de patiënt en zijn gezin die lijden onder de psychiatrische problemen en die willen dat daar wat aan wordt gedaan, is het voortdurend actualiseren van kennis en vaardigheden en het daarmee versterken van het fundament van het vakgebied, de kinder- en jeugdpsychiatrie.

Het was de ambitie van de redactie om een Nederlandstalig standaardwerk *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* uit te brengen dat wetenschappelijk gefundeerd is en de enorme kennisevolutie van de laatste jaren recht doet. Maar dat niet alleen, de teksten moesten ook een concrete vertaling van wetenschappelijke kennis naar de dagelijkse praktijk vergemakkelijken en de kinder- en jeugdpsychiater in staat stellen om te schakelen tussen het toepassen van op algemene wetmatigheden rustende wetenschappelijke kennis en het intuïtief-empathisch kunnen begrijpen van unieke kenmerken en achtergronden van de individuele patiënt. Recent wetenschappelijk onderzoek toont vooral de complexiteit aan van psychopathologie. In plaats van simpele causale verklaringsmodellen is er een veelheid van vaak los van elkaar staande meervoudige verklaringsmodellen die ver van de praktijk staan. De redactie heeft dan ook geprobeerd bruggen te slaan tussen de versnipperde wetenschappelijke kennis op groepsniveau en de klinische praktijk waar concrete en eenduidige handvatten nodig zijn op het niveau van de individuele patiënt.

Naar de mening van de redactie onderscheidt dit Nederlandstalig tekstboek zich van bestaande buitenlandse tekstboeken door de vertaling van wetenschappelijke inzichten naar de praktijk van de patiëntenzorg. Van bestaande Nederlandstalige tekstboeken onderscheidt *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* zich door de uitgebreidheid en diepgang van de diverse hoofdstukken.

De recente DSM-5 criteria en terminologie zijn in de tekst verwerkt. Dat wil niet zeggen dat de DSM rigide wordt gevolgd en dat geen rekening wordt gehouden met de variaties van problemen en de context waarbinnen problemen moeten worden begrepen en behandeld. Ook wordt veel aandacht besteed aan een aspect dat de kinder- en jeugdpsychiatrie onderscheidt van de volwassenenpsychiatrie: de ontwikkeling. Ontwikkelingsaspecten zijn cruciaal voor het begrijpen van het ontstaan, de aard en de behandeling van geestelijke gezondheidsproblemen van kinderen en jeugdigen. Dit geldt ook voor de rol van het

gezin. Diagnostiek en behandeling in de kinder- en jeugdpsychiatrie kunnen niet zonder het betrekken van de gezinscontext. In de teksten wordt evenwichtig aandacht besteed aan zowel biologische als psychosociale factoren, zowel in de etiopathogenese als in de behandeling.

Dit tekstboek *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* is weliswaar geheel nieuw geschreven, maar komt wel voort uit het eerste in 1985 bij Van Gorcum verschenen Nederlandstalige standaardwerk *Leerboek Kinder- en Jeugdpsychiatrie* dat dertig jaar geleden werd geschreven door Rotterdamse auteurs onder redactie van prof. dr. J.A.R. Sanders-Woudstra en H.F.J. de Witte. Dit werk werd een succes en beleefde vele herdrukken en vormde, nadat eerst F.C. Verhulst deel uitmaakte van de redactie en ook auteurs van buiten de Rotterdamse groep meeschreven, de kern van wat later de trilogie *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* werd. Deze trilogie bestond uit de delen *Onderzoek en Diagnostiek* (redactie F.C. Verhulst en F. Verheij), *Psychopathologie* (redactie F.C. Verhulst, F. Verheij en in de laatste editie met R.F. Ferdinand) en *Behandeling en Begeleiding* (redactie F. Verheij en F.C. Verhulst).

De trilogie werd deel voor deel om de ruwweg vijf jaar herzien om steeds bij te blijven met de ontwikkelingen in het vakgebied, tot het idee ontstond om een meer omvangrijk tekstboek te schrijven dat een integratie moest zijn van de drie separate delen. Om dit tekstboek optimaal bruikbaar te maken voor het hele Nederlandstalige gebied trad Marina Danckaerts toe tot de redactie en is samen met Fop Verheij en Frank Verhulst een Vlaams-Nederlandse coproductie ontstaan waarbij zoveel mogelijk is gestreefd hoofdstukken op te nemen die steeds door Vlaamse en Nederlandse auteurs gezamenlijk werden geschreven. De redactie heeft deze samenwerking als een bijzondere verrijking ervaren.

Het resultaat is een omvangrijk standaardwerk *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* dat niet alleen voor (aankomende) kinder- en jeugdpsychiaters is bedoeld, maar dat ook voor een ieder die professioneel betrokken is bij geestelijke gezondheidsproblemen van kinderen en jeugdigen een nuttige bron en rijke van informatie is.

De redactie is veel dank verschuldigd aan de uitgeverij Van Gorcum, in de persoon van Wouter Oude Groothuis, die ons gestimuleerd heeft en de ruimte heeft gegeven dit lijvige werk te maken. Tot slot gaat onze dank uit naar Inge Demmendaal die als geen ander weet hoe een manuscript tot tekst te maken is.

Rotterdam, Leuven
November 2014

Frank Verhulst
Fop Verheij
Marina Danckaerts

Inhoudsopgave

	Voorwoord	V
	Uitgebreide inhoudsopgave	XI
I	Geschiedenis van de kinder- en jeugdpsychiatrie	1
	<i>F. Verheij, D. Deboutte</i>	
II	Principes van kinder- en jeugdpsychiatrie	17
	<i>F.C. Verhulst, M. Danckaerts</i>	
III	Multifactoriële etiopathogenese van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen	35
	<i>M. Danckaerts, F.C. Verhulst</i>	
IV	Diagnostisch proces	53
	<i>F. Verheij, G.F.M.G. Berden</i>	
V	Gestandaardiseerde diagnostische methoden	75
	<i>F.C. Verhulst, J. van der Ende</i>	
VI	Principes van psychosociaal interveniëren	93
	<i>F. Verheij, M. Danckaerts</i>	
VII	Principes van de psychofarmacologie	113
	<i>B. Dierckx, T. van Gelder</i>	
VIII	Wettelijk kader	125
	<i>N. Duits, E. Schoentjes</i>	
IX	Stoornissen van de zuigeling-, peuter- en kleuterleeftijd	137
	<i>M.P. Lambregtse-van den Berg, J.C. Visser, S. van Ransbeek, M.H.M. van Lier, E. van Daalen</i>	
	Regulatiestoornissen	152
	Slaapstoornissen en overmatig huilen bij baby's	155
	Voedings- en eetstoornissen	158
	Somatisch Onvoldoende verklaarde Lichamelijke Klachten en psychologische/ psychiatrische symptomen bij somatische aandoeningen	165
	Autismespectrumstoornissen, vroege symptomen	168
	Internaliserende stoornissen	170
	Externaliserende stoornissen	172
	Posttraumatische-stressstoornis	175
	Stoornissen van de ouder-kind relatie	177
	Hechtingsstoornissen	179
X	Autismespectrumstoornissen	193
	<i>J.G. Steyaert, P.F.A. de Nijs</i>	
XI	Aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis	225
	<i>M. Danckaerts, G.M.A. Westermann</i>	
XII	Gedragstoornissen	255
	<i>W. Matthys, D. van West</i>	

XIII	Somatisch-symptoomstoornis, verwante stoornissen en psychiatrische aspecten bij lichamelijke ziekten	281
	XIII-1 Somatisch-symptoomstoornis en verwante stoornissen <i>B.S. van Beusekom</i>	282
	XIII-2 Delier <i>B.S. van Beusekom</i>	303
	XIII-3 Psychiatrische stoornissen bij kinderen en jeugdigen met sensore handicaps <i>T. van Gent</i>	310
	Doofheid en ernstige slechthorendheid	310
	Blindheid en ernstige slechtziendheid	315
	Doofblindheid	317
	XIII-4 Encopresis en enuresis <i>A.C. Theil, F. Verheij</i>	322
XIV	Eetstoornissen in de late kindertijd en adolescentie <i>F. Verheij, A. Simons</i>	331
	XIV-1 Anorexia nervosa en andere eetstoornissen met vermagering	333
	XIV-2 Boulimia nervosa	355
	XIV-3 Eetbuistoornis	362
XV	Angststoornissen <i>G.C. Dieleman, B. Dierckx</i>	373
XVI	Trauma-, stress- en dissociatieve stoornissen <i>R.J.L. Lindauer</i>	421
XVII	Obsessieve-compulsieve stoornissen <i>H. Sijmons, P. Hoekstra</i>	441
XVIII	Stemmingsstoornissen <i>C.G. Reichart</i>	459
	Depressieve stoornissen	460
	Bipolaire-stemmingsstoornis	477
XIX	Aanpassingsstoornis <i>F.C. Verhulst, M. Danckaerts</i>	493
XX	Schizofreniespectrum- en andere psychotische stoornissen <i>M.L.J.M. Eussen</i>	499
XXI	Persoonlijkheidsstoornissen <i>N.B. Tromp, F. Boer, J. Hutsebaut, K. Catthoor, N. Op 't Veld, S. Hartman-Faber</i>	521
XXII	Stoornissen in het gebruik van middelen en niet-middelengebonden verslaving <i>V.M. Hendriks, A. Popma</i>	539
XXIII	Verstandelijke beperking en kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen <i>A. Vogels, M. Kasius</i>	563
XXIV	Spraak- en taalstoornissen, DCD en leerstoornissen <i>E.C. van Doorn, M.G. Lechner-van de Noort, F. Verheij</i>	597
	Spraak- en taalstoornissen	601
	DCD ('Developmental Coordination Disorder')	606
	Dyslexie	608
	Dyscalculie	613

XXV	Psychiatrie en crises	621	
	XXV-1	Suïdaliteit	622
		<i>F. Verheij, G. Portzky, M. Broekman, G.M.A. Westermann</i>	
	XXV-2	Zelfverwonding	635
		<i>L.A.L. Claes, C. Oele</i>	
	XXV-3	Agressie incidenten	642
		<i>M.W. Valenkamp, G.M.A. Westermann, S. Tremmery</i>	
XXVI	Overige stoornissen	657	
	XXVI-1	Slaapstoornissen	658
		<i>F. Boer</i>	
	XXVI-2	Selectief mutisme	671
		<i>F. Verheij</i>	
	XXVI-3	Ticstoornissen en stereotypieën	680
		<i>P. Hoekstra</i>	
	XXVI-4	Genderidentiteitsstoornissen	691
		<i>G. De Cuypere, P.T. Cohen-Kettenis</i>	
	XXVI-5	Schoolweigering	700
		<i>F. Verheij</i>	
	Trefwoordenregister	711	
	Over de auteurs	735	

Uitgebreide inhoudsopgave

Voorwoord	V
Uitgebreide inhoudsopgave	XI
I	
Geschiedenis van de kinder- en jeugdpsychiatrie	1
<i>F. Verheij, D. Deboutte</i>	
Inleiding	2
Naar erkenning van het kind	2
Achttiende en negentiende eeuw	3
Eerste patiënt	3
Eerste afdelingen	4
Eerste publicaties	4
Opkomst van klinische voorzieningen	5
Het woord kinderpsychiatrie	5
Bijdrage van pedagogiek, psychologie en psychotherapie	6
Invloed van het justitiële circuit	7
Nederlandse pioniersfase	7
Opkomst in Nederland	8
Eerste jeugdpsychiatrische klinieken	8
Eerste dagbehandeling	9
Ontwikkeling in België	9
Apart specialisme	9
Interactief en systemisch denken	9
Infantpsychiatrie	10
Opkomst van de diagnostische classificatie	10
Opkomst van het wetenschappelijk onderzoek	11
Naar regionale spreiding in Nederland	11
Naar regionale spreiding in België	12
Epiloog	12
Literatuur	13
II	
Principes van kinder- en jeugdpsychiatrie	17
<i>F.C. Verhulst, M. Danckaerts</i>	
Inleiding	18
Definitie van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornis	19
<i>Psychisch, psychiatrisch en psychologisch</i>	19
Stoornis en gevalsdefinitie	20
Classificatie	23
DSM en ICD	25
Diagnostisch proces en diagnose	26
<i>Categoriaal versus dimensioneel</i>	26
<i>Multipele informanten</i>	27
Multiculturele aspecten	29
Betrouwbaarheid en validiteit	30
Epidemiologie	32
Conclusies	33
Literatuur	33
III	
Multifactoriële etiopathogenese van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen	35
<i>M. Danckaerts, F.C. Verhulst</i>	
Inleiding	36
Maatschappelijke en culturele factoren	36
Psychologische en relationele verklaringsmodellen	37
<i>Meetbare proximale psychosociale risicofactoren</i>	38
<i>Protectieve effecten en veerkracht</i>	39
<i>Gedeelde en niet-gedeelde omgevingseffecten</i>	39
Biologische verklaringsmodellen	39
<i>Psychiatrische genetica</i>	39
<i>Gen-omgevingssamen spel</i>	42
<i>Epigenetica</i>	44
Meetbare associaties met andere (dan genetische) biologische parameters	44

	<i>Centraal zenuwstelsel</i>	45
	<i>Neurotransmissie</i>	46
	<i>Stressverwerkingsstelsel</i>	46
	<i>Perifere biomarkers</i>	47
	Conflict tussen en integratie van verschillende theorieën	48
	Ontwikkeling centraal	49
	Postmodernisme, Darwinisme, pragmatisme, pluralisme	50
	Conclusies	50
	Literatuur	50
IV	Diagnostisch proces	53
	<i>F. Verheij, G.F.M.G. Berden</i>	
	Inleiding	54
	<i>Definitie van begrippen</i>	54
	<i>Historiek</i>	55
	Specificiteit van diagnostiek in de kinder- en jeugdpsychiatrie	56
	Kinder- en jeugdpsychiatrisch diagnostisch proces	56
	Diagnostische valkuilen	58
	Klinisch interview als deel van een geheel	59
	<i>Eerste gesprek</i>	60
	<i>Gesprek en/of spel met kind of jeugdige</i>	61
	<i>Onderzoeksetting</i>	61
	<i>Werkwijze</i>	64
	<i>Gesprek met de ouders</i>	64
	<i>Huidig functioneren van kind of jeugdige</i>	66
	<i>Gesprek met het gezin</i>	67
	<i>Gesprek met de leerkracht</i>	69
	Stagering van het diagnostisch proces	70
	Multidisciplinaire diagnostiek	72
	Conclusies	72
	Literatuur	72
V	Gestandaardiseerde diagnostische methoden	75
	<i>F.C. Verhulst, J. van der Ende</i>	
	Inleiding	76
	Vragenlijsten	76
	Interviews	86
	Observatiemethoden	89
	Conclusies	90
	Literatuur	91
VI	Principes van psychosociaal interveniëren	93
	<i>F. Verheij, M. Danckaerts</i>	
	Inleiding	94
	Historiek	94
	Begrippen	95
	Adviesgesprek	96
	Psychoeducatie	98
	Counseling	99
	Pretreatment en motiverende gespreksvoering	100
	Psychologische behandelingen	101
	Psychotherapie	102
	Schooltoeleiding, arbeidstoeliding, rehabilitatie en revalidatie	107
	Conclusies	108
	Literatuur	108
VII	Principes van de psychofarmacologie	113
	<i>B. Dierckx, T. van Gelder</i>	
	Inleiding	114
	Epidemiologie	114
	Farmacokinetiek	114
	Farmacodynamiek	118
	Farmacogenetica	119

	'Therapeutic Drug Monitoring'	120
	'Off-label' en 'unlicensed' gebruik	121
	Conclusies	122
	Literatuur	123
VIII	Wettelijk kader	125
	<i>N. Duits, E. Schoentjes</i>	
	Inleiding	126
	Wet op de Jeugdzorg en toekomstige Jeugdwet in Nederland	126
	Wetgeving Jeugdzorg in België (Vlaanderen)	127
	Gezondheidsrecht in Nederland: Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO)	128
	Patiëntenrechten in België	128
	Gezondheidsrecht in Nederland: Wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen (BOPZ)	129
	Gezondheidsrecht in België: Wet Bescherming van de persoon van de geesteszieke	129
	Familie- en jeugdrecht in Nederland	130
	Familie- en jeugdrecht in België	131
	Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (Wet BIG) en wettelijk tuchtrecht in Nederland	131
	Tuchtrecht in België	132
	Wet klachtrecht cliënten zorgsector in Nederland	132
	Klachtrecht in België	133
	Jeugdstrafrecht, jeugdbescherming en adolescentenstrafrecht in Nederland	133
	Jeugdstrafrecht en jeugdbescherming in België	133
	Beginselenwet Justitiële jeugdinrichtingen in Nederland	134
	Wetgeving voor instellingen in België	134
	Conclusies	134
	Literatuur	135
IX	Stoornissen van de zuigeling-, peuter- en kleuterleeftijd	137
	<i>M.P. Lambregtse-van den Berg, J.C. Visser, S. van Ransbeek, M.H.M. van Lier, E. van Daalen</i>	
	Inleiding	138
	Historiek	138
	Diagnostische kenmerken; classificatie	138
	Prevalentie	139
	Pathogenese; de context van de vroege kindontwikkeling	140
	Algemene diagnostiek	143
	Behandeling en interventies	146
	Specifieke psychopathologie van jonge kinderen	151
	Regulatiestoornissen	152
	Inleiding	152
	Klinisch beeld	152
	Prevalentie	153
	Etiologie en pathogenese	153
	Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	154
	Behandeling	154
	Beloop en prognose	154
	Slaapstoornissen en overmatig huilen bij baby's	155
	Inleiding en klinisch beeld	155
	Prevalentie	156
	Etiologie	156
	Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	157
	Behandeling	157
	Beloop en prognose	157
	Voedings- en eetstoornissen	158
	Inleiding	158
	Klinisch beeld	158
	Diagnostisch onderzoek	158
	Prevalentie	160
	Etiologie en pathogenese	161
	Differentiaaldiagnose en comorbidity	162
	Behandeling	162
	Beloop en prognose	164

Somatisch Onvoldoende verklaarde Lichamelijke Klachten en psychologische/psychiatrische symptomen bij somatische aandoeningen	165
Inleiding	165
<i>Normale reacties</i>	165
<i>Psychologische/psychiatrische symptomen van een somatische aandoening</i>	166
<i>Psychologische/psychiatrische symptomen als reactie op een somatische aandoening</i>	166
<i>Versterkte symptomatologie van een psychiatrische stoornis ten gevolge van een somatische aandoening</i>	166
<i>Somatisch Onvoldoende verklaarde Lichamelijke Klachten</i>	166
Prevalentie	166
Etiologie en pathogenese	167
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	167
Behandeling	167
Beloop en prognose	168
Autismespectrumstoornissen, vroege symptomen	168
Inleiding	168
Klinisch beeld	168
Prevalentie	169
Etiologie en pathogenese	169
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	169
Behandeling	169
Beloop en prognose	169
Internaliserende stoornissen	170
Inleiding	170
Klinisch beeld	170
Prevalentie	171
Etiologie en pathogenese	171
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	171
Behandeling	171
Beloop en prognose	172
Externaliserende stoornissen	172
Inleiding	172
Klinisch beeld	172
Prevalentie	173
Etiologie en pathogenese	173
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	174
Behandeling	174
Beloop en prognose	174
Posttraumatische-stressstoornis	175
Inleiding	175
Klinisch beeld	175
Prevalentie	176
Etiologie en pathogenese	176
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	176
Behandeling	176
Beloop en prognose	177
Stoornissen van de ouder-kind relatie	177
Inleiding	177
Klinisch beeld	177
Prevalentie	178
Etiologie en pathogenese	178
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	178
Behandeling	178
Beloop en prognose	178
Hechtingsstoornissen	179
Inleiding	179
<i>Kwaliteit van gehechtheid</i>	179
<i>Hechtingsstoornissen</i>	179
Klinisch beeld	179
Prevalentie	180
Etiologie en pathogenese	180
Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	180
Behandeling	180
Beloop en prognose	180

	Conclusies	180
	Literatuur	181
X	Autismespectrumstoornissen	193
	<i>J.G. Steyaert, P.F.A. de Nijs</i>	
	Inleiding	194
	<i>Historiek</i>	194
	<i>Ontwikkelingen in DSM</i>	194
	Diagnostische kenmerken	195
	<i>Klinisch beeld</i>	195
	<i>Ontwikkelingsaspect; evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	197
	<i>DSM-5 criteria</i>	199
	<i>Comorbiditeit</i>	200
	Epidemiologie	203
	Etiologie en pathogenese	203
	<i>Biologische invalshoek</i>	204
	<i>Cognitieve invalshoek</i>	206
	Diagnostisch onderzoek	207
	<i>Vragenlijsten</i>	208
	<i>Ouderinterview</i>	208
	<i>Familie- en gezinsanamnese</i>	208
	<i>Kindobservatie en -interview</i>	208
	<i>Leerkrachtinterview en schoolobservatie</i>	209
	<i>Psychologisch onderzoek</i>	210
	<i>Lichamelijk onderzoek en laboratoriumonderzoek</i>	210
	Differentiaaldiagnose	210
	Behandeling en begeleiding	211
	<i>Algemeen</i>	211
	<i>Betrekken van kind en omgeving</i>	212
	<i>Psychoeducatie</i>	212
	<i>Behandelingen op gedragsniveau</i>	213
	<i>Ontwikkelingsstimulerende interventies</i>	214
	<i>Ondersteunende en alternatieve communicatie</i>	214
	<i>Alternatieve en complementaire therapieën</i>	214
	<i>Remediëren van gedragsmoeilijkheden</i>	215
	<i>Rol van psychotherapie</i>	215
	<i>Psychofarmaca</i>	215
	Beloop en prognose	216
	Conclusies	217
	Literatuur	217
XI	Aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis	225
	<i>M. Danckaerts, G.M.A. Westermann</i>	
	Inleiding	226
	<i>Historiek</i>	226
	<i>Belang van het concept</i>	227
	Diagnostische kenmerken	227
	<i>Klinisch beeld</i>	227
	<i>DSM-criteria</i>	228
	<i>Ontwikkelingsaspecten: evolutie van ADHD met de leeftijd</i>	228
	<i>Comorbiditeit</i>	229
	Epidemiologie	231
	Etiologie en pathogenese	231
	<i>Biologische invalshoek</i>	232
	<i>Neurocognitief en neuropsychologisch</i>	234
	<i>Omgevingsfactoren</i>	235
	<i>Biologische risicofactoren</i>	235
	<i>Geïntegreerde verklaringsmodellen</i>	235
	Diagnostisch onderzoek	236
	Differentiaaldiagnose en comorbiditeit	237
	<i>Ontwikkelingsanamnese, opvoedingsanamnese en familieanamnese</i>	237
	<i>Algemeen functioneren</i>	237
	<i>Kinder- en jeugdpsychiatrische anamnese en observatie</i>	237
	<i>Testonderzoek</i>	238

Behandeling	238
<i>Stroom- of beslissingsschema voor eerste keuzetherapie</i>	239
<i>Farmacotherapie</i>	241
Beloop en prognose	248
Conclusies	248
Literatuur	249
XII Gedragsstoornissen	255
<i>W. Matthys, D. van West</i>	
Inleiding	256
<i>Definitie van begrippen</i>	256
<i>Historiek</i>	256
Diagnostische kenmerken	257
<i>Oppositieele-opstandige stoornis</i>	257
<i>Normoverschrijdend- (of Antisociaal-) gedragsstoornis</i>	257
<i>Ontwikkelingsperspectief</i>	258
<i>Comorbiditeit</i>	258
Epidemiologie	259
Etiologie en pathogenese	259
<i>Pre- en perinatale problemen</i>	259
<i>Temperament</i>	259
<i>Genetische factoren</i>	259
<i>Neurobiologie</i>	260
<i>Intelligentie en taal</i>	262
<i>Sociale cognities</i>	262
<i>Emoties</i>	263
<i>Gezin en opvoeding</i>	263
<i>Leeftijdgenoten</i>	263
<i>School en buurt</i>	264
Diagnostisch onderzoek	264
<i>Eerste probleemtaxatie</i>	264
<i>Heteroanamnese: ontwikkeling, gezin en symptomen</i>	264
<i>Differentiaaldiagnose</i>	264
<i>DSM-interview met de ouders</i>	265
<i>Observatie en interview met het kind of de jeugdige</i>	266
<i>Aanvullend onderzoek</i>	266
<i>DSM-classificatie en beschrijvende diagnose</i>	267
Behandeling	267
<i>Psychoeducatie</i>	268
<i>Uitleg over het ziektebeeld</i>	268
<i>Uitleg over de etiologie</i>	268
<i>Uitleg over de behandeling</i>	270
<i>Uitleg over de prognose</i>	271
<i>Farmacotherapie</i>	271
<i>Gedragstherapeutische oudertraining in opvoedingsvaardigheden</i>	272
<i>Cognitief gedragstherapeutische trainingen in sociale probleemoplossing</i>	273
<i>Gezins- en systeemtheoretische methoden</i>	274
<i>School</i>	274
Beloop en prognose	275
Conclusies	275
Literatuur	275
XIII Somatisch-symptoomstoornis, verwante stoornissen en psychiatrische aspecten bij lichamelijke ziekten	281
XIII-1 Somatisch-symptoomstoornis en verwante stoornissen	282
<i>B.S. van Beusekom</i>	
Inleiding	282
<i>Historiek</i>	282
Diagnostische kenmerken	282
<i>Klinisch beeld</i>	282
<i>DSM-5 criteria</i>	283
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	285
<i>Comorbiditeit</i>	285

Epidemiologie	285
<i>Prevalentie</i>	285
<i>Demografische verschillen</i>	286
Etiologie en pathogenese	286
<i>Biologische invloeden</i>	286
<i>Cognitieve invloeden</i>	287
<i>Omgevingsinvloeden</i>	287
<i>Geïntegreerde verklaringsmodellen</i>	289
Diagnostisch onderzoek	289
<i>Vragenlijsten en hulpvraagverduidelijking</i>	290
<i>Anamnese ouders</i>	291
<i>Anamnese kind/jeugdige</i>	291
<i>Observatie kind/jeugdige</i>	291
<i>Psychologisch testonderzoek</i>	291
<i>Lichamelijk onderzoek</i>	292
Differentiaaldiagnose	292
Behandeling en begeleiding	293
<i>Psychoeducatie</i>	293
<i>Integratieve psychotherapie</i>	293
<i>Cognitieve gedragstherapie en ouderbegeleiding</i>	294
<i>Fysiotherapie en psychomotorische therapie</i>	296
<i>Systeemtherapie</i>	296
<i>Psychofarmacotherapie</i>	296
<i>Overige ambulante therapie</i>	297
<i>Klinische behandeling</i>	297
Beloop en prognose	298
Conclusies	298
Literatuur	299
XIII-2 Delier	303
<i>B.S. van Beusekom</i>	
Inleiding	303
Diagnostische kenmerken	303
<i>Klinisch beeld</i>	303
<i>DSM-5 criteria</i>	303
Epidemiologie	304
<i>Prevalentie en demografische verschillen</i>	304
Etiologie en pathogenese	304
Diagnostisch onderzoek	304
<i>(Hetero)anamnese en observatie</i>	304
<i>Diagnostische instrumenten</i>	305
Differentiaaldiagnose	306
Behandeling en begeleiding	306
<i>Opsporen en behandelen van de oorzaak</i>	306
<i>Farmacotherapie</i>	306
<i>Ondersteunende maatregelen voor de patiënt</i>	307
<i>Ondersteunende maatregelen voor de omgeving</i>	307
Beloop en prognose	307
Conclusies	308
Literatuur	308
XIII-3 Psychiatrische stoornissen bij kinderen en jeugdigen met sensorische handicaps	310
<i>T. van Gent</i>	
Inleiding	310
Doofheid en ernstige slechthorendheid	310
Epidemiologie	310
Diagnostische kenmerken	310
<i>Klinisch beeld</i>	310
<i>Ontwikkelingsaspecten</i>	312
Etiologie en pathogenese	313
Diagnostisch onderzoek	314
Behandeling en begeleiding	315
Beloop en prognose	315

Blindheid en ernstige slechtziendheid	315
Epidemiologie	315
Diagnostische kenmerken	315
<i>Klinisch beeld</i>	315
<i>Ontwikkelingsaspecten</i>	316
Etiologie en pathogenese	316
Diagnostisch onderzoek	316
Behandeling en begeleiding	317
Beloop en prognose	317
Doofblindheid	317
Epidemiologie	317
Diagnostische kenmerken	317
<i>Klinisch beeld</i>	317
<i>Ontwikkelingsaspecten</i>	318
Etiologie en pathogenese	318
Cochleaire implantaten	318
Horende kinderen van dove ouders	318
Conclusies	319
Literatuur	319
XIII-4 Encopresis en enuresis	322
<i>A.C. Theil, F. Verheij</i>	
Inleiding	322
<i>Definitie van begrippen</i>	322
<i>Historiek</i>	322
<i>Normaal versus abnormaal</i>	323
Diagnostische kenmerken	323
<i>Klinisch beeld</i>	323
<i>DSM-5 criteria</i>	323
<i>Comorbiditeit</i>	324
Epidemiologie	324
<i>Prevalentie</i>	324
Etiologie en pathogenese	325
Diagnostisch onderzoek	325
Differentiaaldiagnose	326
Behandeling en begeleiding	326
Beloop en prognose	328
Conclusies	328
Literatuur	328
XIV Eetstoornissen in de late kindertijd en adolescentie	331
<i>F. Verheij, A. Simons</i>	
Inleiding	332
<i>Historiek</i>	332
XIV-1 Anorexia nervosa en andere eetstoornissen met vermagering	333
Diagnostische kenmerken van anorexia nervosa	333
<i>Klinisch beeld</i>	333
<i>DSM-5 criteria</i>	335
<i>Evolutie met de leeftijd</i>	336
<i>Comorbiditeit</i>	337
Epidemiologie	337
<i>Prevalentie</i>	337
<i>Demografische verschillen</i>	338
Etiologie en pathogenese	338
<i>Biogenetische invalshoek</i>	339
<i>Cognitieve invalshoek</i>	339
<i>Socioculturele invalshoek</i>	339
<i>Geïntegreerde verklaringsmodellen</i>	339
Diagnostische kenmerken en etiologie van andere eetstoornissen met vermagering	340
Diagnostisch onderzoek	341
Differentiaaldiagnose van eetstoornissen met vermagering	342

Behandeling van en begeleiding bij eetstoornissen met vermagering	343
<i>Psychoeducatie over anorexia nervosa</i>	343
<i>Behandeling van anorexia nervosa</i>	345
<i>Behandeling van functionele dysfagie</i>	352
<i>Behandeling van het (jonge) kind met een selectief/restrictief eetpatroon</i>	353
<i>Behandeling van het oudere schoolkind en de jeugdige met een selectief/restrictief eetpatroon</i>	353
<i>Behandeling van de 'food avoidance emotional disorder'</i>	353
<i>Behandeling van de pervasieve voedselweigering</i>	354
<i>Beloop en prognose anorexia nervosa</i>	354
XIV-2 Boulimia nervosa	355
Diagnostische kenmerken	355
<i>Klinisch beeld</i>	355
<i>DSM-5 criteria</i>	356
<i>Evolutie met de leeftijd</i>	357
<i>Comorbiditeit</i>	357
Epidemiologie	357
<i>Prevalentie</i>	357
<i>Demografische verschillen</i>	357
Etiologie	357
<i>Biogenetische factoren</i>	357
<i>Psychologische factoren</i>	358
<i>Sociale factoren</i>	358
Diagnostisch onderzoek	358
Differentiaaldiagnose	358
Behandeling en begeleiding	358
<i>Psychoeducatie</i>	358
<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	360
<i>Psychofarmacotherapie</i>	361
<i>Gezinstherapie</i>	361
Beloop en prognose	361
Conclusies	362
XIV-3 Eetbuistoornis	362
Inleiding	362
Diagnostische kenmerken	362
<i>Klinisch beeld en DSM-5 criteria</i>	362
Epidemiologie	362
<i>Prevalentie</i>	362
Behandeling en begeleiding	363
<i>Psychoeducatie</i>	363
<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	363
<i>Psychofarmacotherapie</i>	363
Beloop en prognose	363
Conclusies	363
Literatuur	363
XV Angststoornissen	373
<i>G.C. Dieleman, B. Dierckx</i>	
Inleiding	374
<i>Definitie van begrippen en globale beschrijving van het beeld</i>	374
<i>Historiek</i>	374
<i>Belang van het concept</i>	374
<i>Normaal versus abnormaal</i>	374
Diagnostische kenmerken	375
<i>Klinisch beeld en DSM-5 criteria</i>	375
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	377
<i>Comorbiditeit</i>	378
Epidemiologie	379
<i>Prevalentie</i>	379
<i>Demografische verschillen</i>	379
<i>Continuïteit</i>	379

Etiologie en pathogenese	380
<i>Biologische invalshoek</i>	380
<i>Cognitieve invalshoek</i>	386
<i>Omgevingsinvloeden</i>	387
<i>Geïntegreerde verklaring modellen</i>	391
Diagnostisch onderzoek	391
<i>Eerste problemtaxatie met multi-informant vragenlijsten</i>	391
Differentiaaldiagnose	393
Behandeling en begeleiding	393
<i>Psychoeducatie</i>	394
<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	395
<i>Cognitieve gedragstherapie plus gezinsinterventie</i>	400
<i>Psychofarmaca</i>	401
<i>Dagbehandeling of opname?</i>	403
Beloop en prognose	403
Conclusies	403
Literatuur	404
XVI Trauma-, stress- en dissociatieve stoornissen	421
<i>R.J.L. Lindauer</i>	
Inleiding	422
<i>Definitie van begrippen</i>	422
<i>Historiek</i>	422
Diagnostische kenmerken	422
<i>Klinisch beeld</i>	422
<i>DSM-5-criteria</i>	423
<i>Comorbiditeit</i>	425
<i>Ontwikkelingsaspect</i>	426
Epidemiologie	426
<i>Prevalentie</i>	426
Etiologie en pathogenese	426
<i>Biologische invalshoek</i>	426
<i>Cognitieve invalshoek</i>	428
<i>Omgevingsinvloeden</i>	428
<i>Geïntegreerde verklaring modellen</i>	428
Diagnostisch onderzoek	429
Differentiaaldiagnose	432
Behandeling en begeleiding	432
Beloop en prognose	434
Conclusies	435
Literatuur	435
Bijlage CRIES-13	439
XVII Obsessieve-compulsieve stoornissen	441
<i>H. Sijmons, P. Hoekstra</i>	
Inleiding	442
<i>Definities van begrippen</i>	442
<i>DSM-5-definities</i>	442
<i>Historiek</i>	442
<i>Belang van het concept</i>	442
<i>Normaal versus abnormaal</i>	442
Diagnostische kenmerken	442
<i>Klinisch beeld</i>	442
<i>DSM-5 criteria</i>	443
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	444
<i>Comorbiditeit</i>	444
Epidemiologie	445
<i>Prevalentie</i>	445
<i>Demografische verschillen</i>	445
Etiologie en pathogenese	445
<i>Biologische invalshoek</i>	445
<i>Cognitieve invalshoek (waaronder neuropsychologie)</i>	446
<i>Omgevingsinvloeden</i>	447

Diagnostisch onderzoek	447
<i>Eerste probleemtaxatie</i>	447
<i>Hulpvraagverduidelijking</i>	448
<i>Diagnostiek</i>	448
Differentiaaldiagnose	448
Behandeling en begeleiding	449
<i>Psychoeducatie</i>	449
<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	450
<i>Farmacotherapie</i>	450
<i>Nazorg</i>	453
Beloop en prognose	453
Conclusies	453
Literatuur	454
XVIII Stemmingsstoornissen	459
<i>C.G. Reichart</i>	
Depressieve stoornissen	460
Inleiding	460
<i>Definitie van begrippen en globale beschrijving van het beeld</i>	460
<i>Historiek</i>	460
<i>Belang van het concept</i>	460
<i>Normaal versus abnormaal</i>	461
Diagnostische kenmerken	461
<i>Klinisch beeld</i>	461
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	462
<i>Comorbiditeit</i>	463
Epidemiologie	464
<i>Prevalentie</i>	464
<i>Demografische verschillen</i>	464
Etiologie en pathogenese	464
<i>Biologische invalshoek</i>	464
<i>Cognitieve invalshoek (waaronder neuropsychologie)</i>	467
<i>Omgevingsinvloeden</i>	467
<i>Geïntegreerde verklaringsmodellen</i>	468
Diagnostisch onderzoek	468
<i>Onderzoeksinstrumenten</i>	469
Differentiaaldiagnose	469
Behandeling en begeleiding	470
<i>Psychoeducatie</i>	471
<i>Psychotherapie</i>	471
<i>Psychofarmacotherapie</i>	473
<i>Behandelingsduur</i>	475
<i>Richtlijnen voor de behandeling</i>	475
Beloop en prognose	476
Conclusies	476
Bipolaire-stemmingsstoornis	477
Inleiding	477
Diagnostische kenmerken	477
<i>Klinisch beeld en DSM-5 criteria</i>	477
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	478
<i>Comorbiditeit</i>	478
Epidemiologie	478
Etiologie en pathogenese	479
<i>Biologische invalshoek</i>	479
<i>Cognitieve invalshoek (waaronder neuropsychologie)</i>	479
<i>Omgevingsinvloeden</i>	479
Diagnostisch onderzoek	479
Differentiaaldiagnose	480
Behandeling en begeleiding	480
<i>Behandeling bipolaire-stemmingsstoornis bij kinderen en jeugdigen</i>	480
<i>Farmacotherapie bij de bipolaire-stemmingsstoornis bij kinderen en jeugdigen</i>	481
<i>Behandeling van comorbide psychiatrische stoornissen</i>	482
<i>Instellen op en bijwerkingen van stemmingsstabilisatoren</i>	482
<i>Psychotherapie bij jeugdigen met een bipolaire-stemmingsstoornis</i>	482

	Beloop en prognose	483
	Conclusies	483
	Literatuur	483
XIX	Aanpassingsstoornis	493
	<i>F.C. Verhulst, M. Danckaerts</i>	
	Inleiding	494
	<i>Historiek</i>	494
	Diagnostische kenmerken	494
	<i>Klinisch beeld en DSM-5 criteria</i>	494
	<i>Ontwikkelingsaspecten: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	495
	<i>Comorbiditeit</i>	495
	Epidemiologie	495
	<i>Prevalentie</i>	495
	Etiologie en pathogenese	496
	<i>Neurobiologische aspecten</i>	496
	Diagnostisch onderzoek	496
	Differentiaaldiagnose	496
	Behandeling en begeleiding	497
	Beloop en prognose	497
	Conclusies	497
	Literatuur	498
XX	Schizofreniespectrum- en andere psychotische stoornissen	499
	<i>M.L.J.M. Eussen</i>	
	Inleiding	500
	<i>Definities en begrippen</i>	500
	<i>Historiek</i>	500
	<i>Belang van het concept</i>	501
	Diagnostische kenmerken	501
	<i>Klinisch beeld en DSM-criteria</i>	501
	<i>Subtypering</i>	502
	<i>Ontwikkelingsaspecten</i>	505
	Epidemiologie	505
	<i>Prevalentie</i>	505
	Etiologie en pathogenese	506
	<i>Neurobiologische aspecten</i>	507
	Diagnostisch onderzoek	508
	Differentiaaldiagnose	509
	Behandeling en begeleiding	510
	<i>Farmacotherapie</i>	512
	<i>Psychoeducatie</i>	514
	<i>Gezinsbehandeling</i>	514
	<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	515
	<i>Cognitieve functietraining ('Cognitive Enhancement Therapy')</i>	515
	<i>Schoolhervatting</i>	515
	<i>Signaleringsplannen</i>	516
	<i>Wettelijke kaders</i>	516
	Beloop en prognose	516
	Conclusies	517
	Literatuur	517
XXI	Persoonlijkeitsstoornissen	521
	<i>N.B. Tromp, F. Boer, J. Hutsebaut, K. Catthoor, N. Op 't Veld, S. Hartman-Faber</i>	
	Inleiding	522
	<i>Plaatsbepaling</i>	522
	<i>Definitie en globale beschrijving</i>	522
	<i>Persoonlijkeitsstoornissen bij kinderen en jeugdigen</i>	522
	<i>Historiek</i>	523
	<i>Belang van het concept BPS</i>	523
	<i>Normale, abnormale en gestoorde persoonlijkheid</i>	524

Diagnostische kenmerken	524
<i>Klinisch beeld</i>	524
<i>DSM-5 criteria</i>	525
<i>Ontwikkelingsaspect</i>	525
<i>Comorbiditeit</i>	526
Epidemiologie	526
<i>Prevalentie</i>	526
<i>Demografische verschillen</i>	526
Etiologie en pathogenese	526
<i>Biologische invalshoek</i>	527
<i>Cognitieve invalshoek</i>	528
<i>Omgevingsinvloeden</i>	528
<i>Geïntegreerde verklaring modellen</i>	528
Diagnostisch onderzoek	529
<i>Diagnostisch proces</i>	529
Differentiaaldiagnose	530
Behandeling en begeleiding	530
<i>Psychoeducatie</i>	530
<i>Contextregulatie</i>	531
<i>Psychotherapie</i>	532
<i>Ontwikkelingsspecifieke aandachtspunten</i>	533
<i>Systeemtherapie</i>	534
<i>Farmacotherapie</i>	534
<i>Nazorg</i>	535
Beloop en prognose	535
Conclusies	535
Literatuur	535
XXII Stoornissen in het gebruik van middelen en niet-middelengebonden verslaving	539
<i>V.M. Hendriks, A. Popma</i>	
Inleiding	540
<i>Historiek</i>	540
Diagnostische kenmerken	540
<i>Klinisch beeld</i>	540
<i>DSM-IV- en DSM-5 criteria</i>	541
<i>Ontwikkelingsaspect: Verschillen tussen jeugdigen en volwassenen</i>	543
<i>Psychiatrische comorbiditeit</i>	543
Epidemiologie	545
<i>Jeugdigen in het reguliere voortgezet onderwijs</i>	545
<i>Jeugdigen in andere settings</i>	547
Etiologie en pathogenese	547
<i>Psychologische modellen</i>	547
<i>Biologische modellen</i>	548
<i>Omgevingsfactoren</i>	551
Diagnostisch onderzoek	551
Differentiaaldiagnose	552
Behandeling en begeleiding	552
<i>Preventie</i>	552
<i>Behandeling</i>	553
Beloop en prognose	554
Conclusies	554
Literatuur	555
XXIII Verstandelijke beperking en kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen	563
<i>A. Vogels, M. Kasius</i>	
Inleiding	564
<i>Definitie van de begrippen</i>	564
<i>Historiek</i>	564
<i>Belang van het concept: Verstandelijke beperking en kinder- en jeugdpsychiatrie</i>	566
Diagnostische kenmerken	566
<i>Diagnostische kenmerken van verstandelijk beperking</i>	566
<i>DSM-5 criteria voor verstandelijke beperking</i>	567
<i>Inhoudelijke verschillen tussen DSM-IV en DSM-5</i>	568

Comorbiditeit	568
<i>Diagnostische kenmerken van psychiatrische problemen bij kinderen met een verstandelijke beperking</i>	569
Epidemiologie	569
<i>Prevalentie van verstandelijke beperking</i>	569
<i>Prevalentie van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen bij verstandelijke beperking</i>	570
Etiologie en pathogenese	570
<i>Etiologie van verstandelijke beperking</i>	570
<i>Prenatale oorzaken</i>	570
<i>Perinatale oorzaken</i>	572
<i>Postnatale oorzaken</i>	572
<i>Etiologie van gedragsproblemen bij verstandelijk beperkten</i>	572
Diagnostisch onderzoek van de verstandelijke beperking	577
<i>Psychologisch testonderzoek</i>	577
<i>Etiologische diagnose</i>	579
Diagnostisch onderzoek bij kinder- jeugdpsychiatrische stoornissen en/of gedragsproblemen bij verstandelijke beperking	580
<i>Kinder- en jeugdpsychiatrisch onderzoek</i>	580
Behandeling en begeleiding	582
<i>Psychoeducatie</i>	582
<i>Behandeling van de verstandelijke beperking</i>	583
<i>Behandeling van kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen en specifieke problemen bij verstandelijk beperkten</i>	585
Beloop en prognose	590
Conclusies	590
Literatuur	590
XXIV Spraak- en taalstoornissen, DCD en leerstoornissen	597
<i>E.C. van Doorn, M.G. Lechner-van de Noort, F. Verheij</i>	
Inleiding	598
<i>Definitie van begrippen</i>	598
<i>Historiek</i>	599
Spraak- en taalstoornissen	601
Inleiding	601
Diagnostische kenmerken van de taalstoornis	601
<i>Klinisch beeld</i>	601
<i>Comorbiditeit</i>	602
Epidemiologie	602
Etiologie en pathogenese	602
Diagnostische kenmerken van de andere spraak- en taalstoornissen	604
Diagnostiek en differentiaaldiagnose	605
Behandeling en verwijzing	605
Beloop en prognose	606
DCD ('Developmental Coordination Disorder')	606
Inleiding	606
Prevalentie	607
Etiologie	607
Comorbiditeit	607
Diagnose	607
Behandeling	607
Dyslexie	608
Inleiding	608
Diagnostische kenmerken	608
<i>Klinisch beeld</i>	608
<i>DSM-5 criteria</i>	609
<i>Comorbiditeit</i>	609
Epidemiologie	610
<i>Prevalentie</i>	610
Etiologie en pathogenese	610
<i>Omgevingsinvloeden</i>	611
Diagnostisch onderzoek	611
Behandeling en begeleiding	612
Beloop en prognose	612

Dyscalculie	613
Inleiding	613
Diagnostische kenmerken	613
Prevalentie	613
Etiologie en pathogenese	613
Diagnostisch onderzoek	614
Behandeling en begeleiding	614
Beloop en prognose	614
Conclusies	614
Literatuur	615
XXV Psychiatrie en crises	621
XXV-1 Suïcidaliteit	622
<i>F. Verheij, G. Portzky, M. Broekman, G.M.A. Westermann</i>	
Inleiding	622
<i>Definitie van begrippen</i>	622
<i>Historiek</i>	623
<i>Normaal versus abnormaal</i>	623
Diagnostische kenmerken	623
<i>Klinisch beeld</i>	623
<i>Ontwikkelingsaspect</i>	624
Epidemiologie	624
<i>Prevalentie</i>	624
<i>Demografische verschillen</i>	625
<i>Risicofactoren</i>	625
<i>Beschermende factoren</i>	626
Preventie en vroegherkenning	627
Suïcidaliteit als crisis	627
Verbrede diagnostiek	629
Behandeling en begeleiding	629
Conclusies	631
Literatuur	631
XXV-2 Zelfverwonding	635
<i>L.A.L. Claes, C. Oele</i>	
Inleiding	635
Diagnostische kenmerken	635
<i>Comorbiditeit</i>	635
Epidemiologie	636
Etiologie en pathogenese	636
Diagnostisch onderzoek	636
Behandeling en begeleiding	637
<i>Algemene aspecten van behandeling</i>	637
<i>Psychofarmaca</i>	637
<i>Therapeutische benaderingen</i>	638
Conclusies	639
Literatuur	640
XXV-3 Agressie incidenten	642
<i>M.W. Valenkamp, G.M.A. Westermann, S. Tremmery</i>	
Inleiding	642
Definitie, typering en prevalentie van agressie	642
Impact van agressief gedrag	643
Etiologie en risicofactoren	643
<i>Kenmerken van jeugdigen</i>	643
<i>Kenmerken binnen de omgeving</i>	644
<i>Kenmerken van het slachtoffer</i>	644
Preventie van agressie incidenten: een beleid van dynamische risicotaxatie	644
Management van een acuut agressie incident	647
Training, behandeling en medicamenteuze behandeling	650
Agressie op school of binnen het gezin en de rol van de crisisdienst	651
Conclusies	653

Literatuur	654
XXVI Overige stoornissen	657
XXVI-1 Slaapstoornissen	658
<i>F. Boer</i>	
Inleiding	658
<i>Historiek</i>	658
<i>Fysiologie van de slaap</i>	658
Slaapstoornissen – algemeen deel	661
<i>Prevalentie</i>	661
<i>Diagnostiek</i>	661
<i>Slaaphygiëne</i>	663
<i>Stroomschema voor behandeling</i>	663
Slaapstoornissen – specifiek deel	663
<i>In- en doorslaapproblemen van zuigelingen en peuters (0-3 jaar)</i>	663
<i>Inslaapproblemen op de basisschoolleeftijd (4-12 jaar)</i>	664
<i>Inslaapproblemen in de adolescentie</i>	665
Versterkte slaapbehoefte	665
<i>Hypersomnia</i>	665
<i>Slaapgebonden ademhalingsstoornis</i>	666
<i>Narcolepsie</i>	666
Syndroom van Kleine-Levin	666
Parasomnia's	667
NREM parasomnia's	667
REM parasomnia	668
<i>Nachtmerries</i>	668
Niet aan een specifieke fase gekoppelde parasomnia's	668
<i>Bruxisme</i>	668
<i>Hoofdbonken ('jactatio capitis')</i>	668
<i>Rusteloze benen ('restless legs')</i>	668
Psychische stoornissen en slaap	668
<i>Depressie</i>	668
<i>Angst- en dwangstoornissen</i>	669
<i>ADHD</i>	669
Conclusies	669
Literatuur	669
XXVI-2 Selectief mutisme	671
<i>F. Verheij</i>	
Inleiding	671
<i>Definitie van begrippen</i>	671
<i>Historiek</i>	671
<i>Belang van het concept</i>	671
<i>Normaal versus abnormaal</i>	671
Diagnostische kenmerken	672
<i>Klinisch beeld</i>	672
<i>DSM-5 criteria</i>	673
<i>Ontwikkelingsaspecten</i>	673
Epidemiologie	673
<i>Prevalentie</i>	673
Etiologie en pathogenese	674
Diagnostisch onderzoek	674
Differentiaaldiagnose	675
Behandeling en begeleiding	675
<i>Ouder- en schooladvisering</i>	676
<i>Psychofarmacotherapie</i>	676
Beloop en prognose	677
Conclusies	677
Literatuur	677

XXVI-3 Ticstoornissen en stereotypieën	680
<i>P. Hoekstra</i>	
Inleiding	680
<i>Definitie van begrippen en globale beschrijving van het beeld</i>	680
<i>Historiek</i>	680
<i>Belang van het concept</i>	680
<i>Normaal versus abnormaal</i>	680
Diagnostische kenmerken	680
<i>Klinisch beeld</i>	680
<i>DSM-5 criteria</i>	681
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	681
<i>Comorbiditeit</i>	682
Epidemiologie	682
<i>Prevalentie</i>	682
<i>Demografische verschillen</i>	682
Etiologie en pathogenese	682
<i>Biologische invalshoek</i>	682
<i>Cognitieve invalshoek (waaronder neuropsychologie)</i>	684
<i>Omgevingsinvloeden</i>	684
Diagnostisch onderzoek	684
Differentiaaldiagnose	685
Behandeling en begeleiding	685
<i>Psychoeducatie</i>	686
<i>Afwachten/monitoren van beloop</i>	686
<i>Accepteren/monitoren</i>	686
<i>Gedragstherapie</i>	686
<i>Psychofarmacotherapie</i>	687
<i>Behandeling van de comorbiditeit</i>	688
<i>Nazorg</i>	688
Beloop en prognose	688
Conclusies	688
Literatuur	688
XXVI-4 Genderidentiteitsstoornissen	691
<i>G. De Cuyper, P.T. Cohen-Kettenis</i>	
Inleiding	691
<i>Historiek</i>	691
Diagnostische kenmerken	691
<i>Klinisch beeld</i>	691
<i>Ontwikkelingsaspect: evolutie van het beeld met de leeftijd</i>	692
<i>Comorbiditeit</i>	692
Epidemiologie	693
<i>Prevalentie</i>	693
Etiologie en pathogenese	693
<i>Biologische invalshoek</i>	693
<i>Cognitieve invalshoek</i>	694
<i>Psychosociale omgevingsfactoren</i>	694
<i>Geïntegreerde verklaringsmodellen</i>	694
Diagnostisch onderzoek	694
Differentiaaldiagnose	695
Behandeling en begeleiding bij kinderen	695
<i>Psychoeducatie</i>	695
<i>Psychologische/psychiatrische behandeling</i>	695
<i>Individuele psychotherapie/gezinstherapie/schoolinterventies</i>	695
<i>Ouderbegeleiding</i>	695
<i>Nazorg</i>	696
Behandeling en begeleiding bij jeugdigen	696
<i>Psychologische / psychiatrische behandeling rekening houdend met de genderdysforie</i>	696
<i>Psychologische behandeling of begeleiding / psychiatrische behandeling bij jeugdigen zonder wens tot geslachtsaanpassing</i>	696
<i>Psychoeducatie</i>	696
Beloop en prognose	697
Conclusies	697
Literatuur	697

XXVI-5	Schoolweigerig	700
	<i>F. Verheij</i>	
	Inleiding	700
	<i>Definitie van begrippen</i>	700
	<i>Historiek</i>	701
	Diagnostische kenmerken	701
	<i>Klinisch beeld</i>	701
	Epidemiologie	701
	<i>Prevalentie</i>	701
	Etiologie en pathogenese	702
	Diagnostisch onderzoek	703
	Differentiaaldiagnose	704
	Behandeling en begeleiding	704
	<i>Cognitieve gedragstherapie</i>	705
	<i>Psychofarmacotherapie</i>	707
	<i>Klinische behandeling</i>	707
	Beloop en prognose	707
	Conclusies	708
	Literatuur	708
	Trefwoordenregister	711
	Over de auteurs	735

Over de auteurs

Guy Berden, kinder- en jeugdpsychiater, was van 1982 tot 1999 verbonden aan de afdeling kinder- en jeugdpsychiatrie van het Erasmus MC. Sinds maart 1999 is hij voorzitter Raad van Bestuur van Triversum, centrum voor kinder- en jeugdpsychiatrie in Noord Holland. Tevens was hij van juli 2013 tot maart 2014 opleider voor het aandachtsgebied kinder- en jeugdpsychiatrie.

Babette van Beusekom is kinder- en jeugdpsychiater en coördinator van het team voor Consultatieve en liaison kinder- en jeugdpsychiatrie van de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC-Sophia te Rotterdam.

Frits Boer is sedert 1 december 2009 emeritus hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie aan het AMC te Amsterdam.

Marieke Broekman, kinder- en jeugdpsychiater, is sinds januari 2011 werkzaam als teampsychiater bij het JeugdFact team van Parnassia te Den Haag. Hiervoor was zij werkzaam bij Brijder Verslavingszorg en De Jutters te Den Haag.

Kirsten Catthoor is psychiater en was gedurende acht jaar werkzaam in de adolescentenkliniek van Psychotherapeutisch Centrum De Viersprong.

Laurence Claes is klinisch psychologe en gedragstherapeute. Zij is als hoofddocent verbonden aan de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de KU Leuven.

Peggy Cohen-Kettenis is sedert 1 augustus 2013 emeritus-hoogleraar medische psychologie. Zij was directeur van het Kennis- en Zorgcentrum voor Genderdysforie en hoofd van de afdeling Medische Psychologie en Medisch Maatschappelijk Werk van het VU medisch centrum te Amsterdam.

Griet De Cuypere is psychiater, was als kliniekhoofd verbonden aan de Adolescentenafdeling Universitaire Dienst Psychiatrie Gent van 1988-2002. Ze is sinds 1985 coördinator van het genderteam van het Universitaire Ziekenhuis Gent.

Emma van Daalen is kinder- en jeugdpsychiater en is verbonden aan de zorglijn ontwikkelingsstoornissen van de afdeling Psychiatrie van het Universitair Medisch Centrum Utrecht.

Marina Danckaerts is deeltijds hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie aan de KU Leuven. Zij is diensthoofd van de dienst kinder- en jeugdpsychiatrie van het Universitair Psychiatrisch Centrum van de KU Leuven, met campus UZ Leuven en campus UC-Kortenberg.

Dirk Deboutte is sedert 1 oktober 2011 emeritus hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie. Hij was werkzaam aan de Universiteit Gent en de Universiteit Antwerpen. Hij was tevens hoofd van het Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie – ZNA te Antwerpen.

Gwen Dieleman is kinder- en jeugdpsychiater en integraal medisch unithoofd van een polikliniek. Zij is verbonden aan de afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam.

Bram Dierckx is als kinder- en jeugdpsychiater werkzaam op de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam. Daarnaast is hij in opleiding tot klinisch farmacoloog.

Frida van Doorn is GZ-psycholoog in opleiding tot klinisch psycholoog. Zij werkt op de polikliniek Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam.

Nils Duits, kinder- en jeugdpsychiater, is hoofd kwaliteit en vernieuwing van het Nederlands Instituut Forensische Psychiatrie en Psychologie te Utrecht. Hij is geregistreerd als rapporteur pro Justitia van jeugd en volwassenen en is docent en supervisor rapportage pro Justitia.

Jan van der Ende is als onderzoeker verbonden aan de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam.

Mart Eussen is opleider aandachtsgebied kinder- en jeugdpsychiatrie bij Yulius. Hij is verbonden aan de divisie kinder- en jeugdpsychiatrie van Yulius, acute en intensieve zorg, te Dordrecht en Barendrecht.

Teun van Gelder is opgeleid als internist en heeft sinds 2010 een aanstelling als hoogleraar Klinische Farmacologie binnen het Erasmus MC te Rotterdam.

Tiejo van Gent is kinder- en jeugdpsychiater en verbonden aan Koninklijke Kentalis, landelijke onderwijs- en zorginstelling voor kinderen, jongeren en volwassenen met beperkingen in horen en communiceren.

Sjouk Hartman-Faber, kinder- en jeugdpsychiater, was verbonden aan het Psychotherapeutisch Centrum De Viersprong te Halsteren.

Vincent Hendriks is hoofd van het PARC, het onderzoeksinstituut van Brijder Verslavingszorg te Den Haag en sinds 1986 als hoofdonderzoeker betrokken bij de opzet en uitvoering van een groot aantal onderzoeken op het gebied van verslaving en de effectiviteit van verslavingsbehandeling bij zowel jeugdigen als volwassenen.

Pieter Hoekstra is Universitair Hoofd docent bij de afdeling Psychiatrie van het UMCG te Groningen en kinder- en jeugdpsychiater bij Accare Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie te Groningen.

Joost Hutsebaut promoveerde aan de KU Leuven en is klinisch psycholoog. Hij is als behandelaar en onderzoeker sinds 2004 verbonden aan de Viersprong. Daarnaast werkt hij sinds 2010 ook voor het Kenniscentrum Persoonlijkheidsstoornissen.

Marianne Kasius is psychiater. Zij is werkzaam bij MFC de Banjaard voor diagnostiek en behandeling van kinderen en adolescenten met een licht verstandelijke handicap en psychiatrische stoornis te Den Haag.

Mijke Lambregtse-van den Berg heeft een aanstelling als psychiater en kinder- en jeugdpsychiater binnen het Erasmus MC te Rotterdam, alwaar zij de combipoli Psychiatrie/Kinder- en Jeugdpsychiatrie coördineert.

Marja Lechner-van de Noort is als klinisch psycholoog verbonden aan de afdeling KNO/Gehoor- en Spraakcentrum van het Erasmus Medisch Centrum te Rotterdam.

Monique van Lier is kinder- en jeugdpsychiater/psychotherapeut. Zij is werkzaam op de Polikliniek voor Infant Mental Health en binnen de Polikliniek voor Lichamelijke Klachten van de Afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC-Sophia Kinderziekenhuis te Rotterdam.

Ramon J.L. Lindauer is als kinder- en jeugdpsychiater/systeemtherapeut werkzaam bij het Centrum voor Trauma en Gezin van De Bascule, academisch centrum voor kinder- en jeugdpsychiatrie te Amsterdam, en afdelingshoofd Kinder- en Jeugdpsychiatrie bij het AMC. Zijn onderzoeksspeerpunten zijn psychotrauma en kindermishandeling.

Walter Matthys is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Utrecht en was kinder- en jeugdpsychiater bij het Universitair Medisch Centrum Utrecht.

Pieter de Nijs is kinder- en jeugdpsychiater bij de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/-psychologie van Erasmus MC-Sophia te Rotterdam, coördinator van de polikliniek ontwikkelingsstoornissen en onderwijscoördinator. Hij promoveerde in 2009 op onderzoek naar de taxonomie van disruptieve stoornissen.

Charlotte Oele is klinisch psycholoog en psychotherapeut. Zij is werkzaam binnen de kliniek en de deeltijdbehandeling voor jongeren van 14 tot 21 jaar met persoonlijkheidsstoornissen (of in ontwikkeling) bij Yulius, locatie De Kreek te Dordrecht.

Nicole Op 't Veld was als klinisch psycholoog kinderen en jeugd verbonden aan Psychotherapeutisch Centrum De Vier-sprong te Halsteren.

Arne Popma is hoofd van de afdeling kinder- en jeugdpsychiatrie van het VUmc. Tevens is hij werkzaam als kinder- en jeugdpsychiater bij De Bascule. Als hoogleraar forensische psychiatrie is hij verbonden aan de Rechtenfaculteit te Leiden.

Gwendolyn Portzky is docent Medische Psychologie aan de Faculteit Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen van de Universiteit Gent. Zij is tevens de coördinator van het Vlaams Expertisecentrum Suïcidepreventie en van de Eenheid voor Zelfmoordonderzoek van de Universiteit Gent. Zij werkt als cognitief-gedragstherapeut binnen het Centrum voor Eetstoornissen van het Universitair Ziekenhuis Gent.

Sarah Van Ransbeek is kinder- en jeugdpsychiater, verbonden aan de dienst infantpsychiatrie van de Universitair Psychiatrische Centrum – KU Leuven.

Catrien Reichart is als kinder- en jeugdpsychiater, opleider kinder- en jeugdpsychiatrie en opleider psychotherapie werkzaam bij Curium-LUMC te Oegstgeest.

Eric Schoentjes is hoofd van de Afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie van het Universitair Ziekenhuis Gent en coördinerende stagemeester voor de opleiding Kinder- en Jeugdpsychiatrie aan de Universiteit Gent.

Hilde Sijmons is kinder- en jeugdpsychiater en revalidatiearts. Zij is verbonden aan de dienst Kinder- en Jeugdpsychiatrie van het UPC KU Leuven, campus UZ Leuven. Ze behartigt de ambulante werking voor kinderen en jongeren met angst-, dwang-, depressieve en bipolaire stoornissen.

Annik Simons is als kinder- en jeugdpsychiater werkzaam op de zorgeenheid eetstoornissen van de Universitaire Kinder- en Jeugdpsychiatrie Antwerpen - Ziekenhuis Netwerk Antwerpen en is tevens verbonden aan CAPRI Jeugd van de Universiteit Antwerpen. Zij is auteur van "De survivalgids voor kinderen met overgewicht".

Jean Steyaert is als kinder- en jeugdpsychiater verbonden aan de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie van het Universitair Psychiatrisch Centrum KU Leuven en hoofddocent aan de KU Leuven.

Arjan Theil is kinder- en jeugdpsychiater en lid raad van bestuur bij De Jutters, centrum voor Jeugd-GGZ Haaglanden.

Sabine Tremmery is als docent verbonden aan de KU Leuven. Ze is als kinder- en jeugdpsychiater werkzaam op de forensische jeugdafdeling van het UPC KU Leuven, campus Kortenberg.

Noor Tromp werkt als klinisch wetenschappelijk onderzoeker bij Triversum, Centrum voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie. Zij is in 2010 gepromoveerd op een onderzoek naar persoonlijkheids-pathologie bij jongeren.

Marije Valenkamp is als onderzoeker verbonden aan de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam. Tevens is zij werkzaam als senior adviseur-methodeontwikkelaar bij Van Montfoort te Woerden.

Fop Verheij is sedert 1 september 2014 emeritus-hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie. Hij was verbonden aan de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam.

Frank Verhulst is hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie. Hij is hoofd van de afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie/psychologie van het Erasmus MC te Rotterdam.

Janne Visser is kinder- en jeugdpsychiater en programmaleider zorglijn Infants bij Karakter Universitair Cluster Nijmegen. Daarnaast is zij consulent voor jonge kinderen bij Entrea (jeugdzorg) en de Driestroom (zorg aan mensen met een beperking) in de regio Nijmegen. Naast haar klinisch werk doet Visser onderzoek naar psychopathologie bij deze leeftijdsgroep.

Annick Vogels is docent aan de KU Leuven. Zij is verbonden aan het Centrum Menselijke Erfelijkheid van het Universitair Ziekenhuis Gasthuisberg te Leuven.

Dirk van West, kinder- en jeugdpsychiater, Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie Antwerpen (UKJA), ZiekenhuisNetwerk Antwerpen, docent Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen, VUB, Brussel en gastprofessor Faculteit Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen, UA, Antwerpen.

George Westermann is als kinder- en jeugdpsychiater, opleider aandachtsgebied kinder- en jeugdpsychiatrie en manager zorg verbonden aan Orbis GGZ, afdeling Kinderen en Jeugdigen te Sittard-Geleen.

Kinder- en Jeugd- psychiatrie

Kinder- en Jeugdpsychiatrie is hét Nederlandstalige standaardwerk binnen haar vakgebied. De uitgave doet recht aan de enorme kennis-evolutie van de laatste jaren en biedt een wetenschappelijk gefundeerd overzicht van de kinder- en jeugdpsychiatrie. Van onderzoek en diagnostiek, tot psychopathologie en behandeling en begeleiding; *Kinder- en Jeugdpsychiatrie* biedt de concrete vertaling van wetenschappelijke kennis naar de dagelijkse praktijk in deze prachtige, Nederlandstalige uitgave waarbij zowel Nederlandse als Vlaamse auteurs betrokken zijn.

De DSM-5 terminologie is in de tekst verwerkt en er wordt veel aandacht besteed aan een aspect dat de kinder- en jeugdpsychiatrie onderscheidt van de volwassenenpsychiatrie: de ontwikkeling. Ontwikkelingsaspecten zijn cruciaal voor het begrijpen van het ontstaan, de aard en de behandeling van geestelijke gezondheidsproblemen van kinderen en jeugdigen. Dit geldt ook voor de rol van het gezin. Diagnostiek en behandeling in de kinder- en jeugdpsychiatrie kunnen niet plaatsvinden zonder de gezinscontext daarbij te betrekken.

Onder de redactie van F.C. Verhulst, F. Verheij en M. Danckaerts zijn de voorheen drie afzonderlijke uitgaven (*Onderzoek en Diagnostiek* (redactie F.C. Verhulst en F. Verheij), *Psychopathologie* (redactie F.C. Verhulst, F. Verheij en in de laatste editie met R.F. Ferdinand) en *Behandeling en Begeleiding* (redactie F. Verheij en F.C. Verhulst) samengebracht tot een waardevolle uitgave met een schat aan informatie voor iedere (aankomend) kinder- en jeugdpsychiater en voor andere professionals die betrokken zijn bij de geestelijke gezondheidsproblemen van kinderen en jeugdigen.

